

A könyvkötéstörténeti kutatások jelentősége

A könyv mindennapi életünk tárgya, ismeretszerzésünk forrása, esztétikai élményeink egyik eszköze. Egyáltalán nem közömbös tehát, hogy milyen belső és külső megformálásban jelenik meg. A belső díszítés legfontosabbika maga a tipográfia, vagyis a betű és az ún. szövegtükör. Ehhez járulnak a szép kezdőbetűk (iniciálék), az illusztrációk, a nyomdai címek.

A korai könyvek, mindenekelőtt az ősnymtatványok (15. századi nyomtatványok) sokban igazodtak a kézzel írott kódexek belső megformálásához. Az iniciálék helyét a nyomdász kihagyta, és ezeket is, valamint az illuminálást és a rubrumozást (a pirossal írt címeket és betűkiemeléseket) utólag, kézzel festették bele a könyvbe. Hamarosan aztán a nyomdászok rájöttek, hogy a kezdőbetűket és a keretdíszeket is lehet nyomtatni. Nevezetesen például az augsburgi *Erhard Ratdolt* gyönyörű, fonadékdiszes iniciáléi és Velencében nyomtatott könyveinek reneszánsz keretdíszai. – A könyv külső díszét kötése képezi. A kötés szerkesztése a könyvnek, s a kötés révén szerezzük a könyvről első benyomásunkat. Cikkünk tárgya a könyvek kötése, ennek művelődéstörténeti vonatkozásai. Példákat látunk majd arra, hogy a kötéskutatás hogyan járulhat hozzá a könyvtörténeti, művelődéstörténeti kérdések tisztázásához.

A kódexek és a nyomtatott régi könyvek, elsősorban az ősnymtatványok és antikvák (általában a 16. századi könyveket nevezik így) nyomtatott katalógusaiból ma már nem hiányozhatnak a könyv kötésére vonatkozó hosszabb-rövidebb leírások. A nyugat-európai aukció-katalógusokban már a 19. század végén leírták hol röviden, hol részletesen az eredeti kötések. Ez attól függött, hogy mennyire értékes kötésről volt szó. A 20. században általános követelmény, hogy a régi könyvek meghatározásához hozzátartozik kötésük minél pontosabb leírása is. A londoni Maggs Bro[ther]s antikvárium 1987-ben két-kötetes, csak kötésekkel foglalkozó katalógust adott ki, vagyis értékes könyvkötések aukcióját hirdette meg. Ebben egy *Cobden-Sanderson* (1888) kötés 12 500 font, egy a *Doves-binding*-ben bekötött *Goethe-kötet* 3000, a 18. század végi híres angol könyvkötő, *Roger Payne* kötése (négy kötet) 18 000 angol fontba került. Ezek bibliofil csemegék.

A kötéstörténeti kutatás a bibliofiliából nőtt ki a múlt század második felében, mára azonban a könyv-, könyvtár- és művelődéstörténet segédtudományává lett.

A kötés egyrészt védi a könyvet és lehetővé teszi használatát, másrészt – a kézműipari könyvkötés korában – a művészi kötés teszi a könyvet egyedivé. Míg minden kéziratot könyv egyedi, a nyomtatott könyvek számos példányban készülnek; mégis, a korai, 1800 előtti századokban, szinte mindegyikük kötése más. Nagyjából a 19. század derekáig beszélhetünk kézműipari kötésekről. Ez idő tájt kezdték a gépeket (pl. fűzőgép) a könyvkötészetben használni, s a kötetet a könyvtesttől függetlenül sorozatban elkészíteni, majd ez utóbbit végül „beakasztani”. A könyv előtörténete (provenienciája) szempontjából nagyon fontosak a bejegyzések, különösen a tulajdonosra (possessor) vonatkozóak, és az ex librisek, de ezek, sajnos, nem általánosak. Kötése viszont minden könyvnek van, hiszen ma nem is tekinthetünk késznek egy könyvet, amíg nincs bekötve. Szerencsére elég nagy százalékban maradtak fenn régi könyvek és kódexek eredeti kötésben. Semmi

nem mond számunkra olyan sokat, mint a történeti kötés, amely annak tanúja, hogy a könyvet *hol*, *mikor* és *ki* kötötte be. A könyveket ugyanis évszázadokon keresztül kötetlenül szállították a nyomdahelyekről a kereskedelmi központokba, könyvvásárokra és egyetemi városokba, és vásárlója, használója – azaz olvasója – kötötte be.

A nagyobb régikönyv-gyűjteménnyel rendelkező könyvtárakban találkozhatunk a 15. század egyik legjelentősebb német nyomdászának, a nürnbergi *Anton Koberger*nek ún. kiadói, vagy ha úgy tetszik, kereskedelmi kötéseivel. Mégsem az az általános, hogy a könyvet bekötve hozták forgalomba. A 15. századi kiadói kötés (Verlegereinband) fogalma sem azonos a nagyipari korszak kiadói kötésével, mert ez utóbbi azt jelenti, hogy több száz vagy ezer egyforma kötésről van szó. A korai kiadói könyvkötések (*Peter Schöffer*-féle, *Aldus Manutius*-féle kötések vagy a Koberger-kötések) között ezzel szemben nincs két egyforma. Vannak a kötések díszítésében bélyegző-egyezők – és ezek mutatják, hogy e könyveket valóban ugyanabban a műhelyben kötötték be –, de a könyvkötő minden kötésnél tetszése szerint variálta a bélyegzők elhelyezését, még ha egész hasonló kompozícióban és stílusban készítette is el sorozatban a nyomdász-kiadó által rendelt fatáblás bőrkötéseket.

A történeti, művészi könyvkötések legfontosabb díszítői a *bélyegző*, *filéta*, *görgető* és *lemez*, illetve e szerszámok lenyomatai a bőrben. Egy bélyegző ábrázolhat növényi vagy állati motívumot, emberalakot, címet, esetleg feliratot (egy szent nevét, egy rövid fohászt, pl. „Maria hilf”, nem egyszer a könyvkötő vagy kolostor nevét stb.), lehet pusztán ornamentális, nonfiguratív, egyszerűen csak rovátkolt, vagy csak alapeleme egy összetett, például fonadékdísznek. A könyvkötések mint iparművészeti tárgyak stílusukban követik a művészettörténeti stílusokat, így beszélünk *román kori*, *gótikus*, *reneszánsz*, *barokk*, *rokokó*, *klasszicista*, *historizáló*, *szecessziós* és 20. századi *modern* művészi könyvkötésekről. A kötéskutató már a kötésen alkalmazott díszítőelemekből látja, hogy melyik korszakból való könyvkötéssel áll szemben. A felhasznált díszítőmotívumokon kívül jellemző egy stíluskorszakra a kötéstábla felépítése, kompozíciója. De sajátos jellemzők a kapcsok, sőt azok száma és elhelyezése; pl. az itáliai reneszánsz kötéseknel vagy a korvinákon a rövidebb oldalakon is mindig van kapocs. Ugyanígy jellemző az oromszegés, vagy a gerinc s rajta a bordák kialakítása. Ha egy kötésen görgető vagy lemezdísz van, rögtön tudjuk, hogy az legkorábban 15. századi lehet, de e két díszítőszerszám általánossága csak a 16. században vált. Az aranyozás vagy a bőrkötések színes festése ugyancsak kormeghatározó. Az európai könyvkötőművészetben a korvinákon, vagyis a 15. század utolsó negyedében vált először általánossá az aranyozás. Ha a bőrkötés nincs aranyozva, ezüstözve vagy festve, akkor vaknyomásos kötésről beszélünk. A bélyegző, lemez és görgető bőrbe nyomása mellett bőrkötések díszítésére, bár kevésbé gyakran, más technikákat is alkalmaztak, ilyenek a bőrrajz, a bórdomborítás és a bőrmetszés.

A Pelbárt-művek kötési

A könyv használati helyét, legalábbis első helyét történeti kötése mutatja meg. A 15. század végén és a 16. század elején a magyar szerzők közül *Temesvári Pelbárt* műveit olvasták a legtöbbet. Népszerű prédikációi Európa-szerte mintául szolgáltak, és nagyon sokszor kiadták könyveit, olykor egy évben többször is, leggyakrabban Hagenauban. Minden régikönyv-gyűjteménnyel rendelkező könyvtárban sok Temesvári Pelbárt-, és *Laskai Osvát*-mű van. Néhány évvel ezelőtt megvizsgáltam a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára ősnymtatvány és RMK (Régi Magyar Könyvtár) gyűjteményében meglévő 107 Pelbárt-mű kötését. Közülük 69 még eredeti kötésében van. A kötések meghatározása és lokalizálása után a következő eredményre jutottam. Az MTA Könyvtárában található Pelbárt-művek 1600 előtti kötéseinek készítési helyei (betűrendben): Augsburg, Bécs, Brunn, Buda, Coelln (Berlin elővárosa), Ingolstadt, Memmingen, Nürnberg, Reb-

dorf, Stuttgart, Ulm és Wiblingen (ma már Ulmhoz tartozik), Weddern, Wittenberg és Wroclaw, valamint közelebbről meg nem határozható francia és olasz területek. Tehát a köteteket ezeken a helyeken forgatták. A könyvek nagyobb része még gótikus, kisebb hányada reneszánsz stílusú bőrkötésben van. A kötések tényszerűen bizonyítják, hogy Temesvári Pelbárt műveit Európa-szerte olvasták. (Ezek mind latin nyelven jelentek meg.)

A Regiomontanus-korvina

Regiomontanus Tabulae directionum című munkájának kéziratos példánya Vitéz János esztergomi érseknek szóló ajánlással legalább három helyen megvan: Krakkóban, a Vatikáni Könyvtárban és Wolfenbüttelben. A wolfenbütteli Herzog August Bibliothek példánya *nürnbergi gótikus* bőrkötésben van, a krakkói Jagelló Könyvtáré *magyar reneszánsz* kötésben. Az egyik biztosan megtalálható volt Mátyás király híres könyvtárában.

Csapodi Csaba a Bibliotheca Corviniana állományának rekonstruálásakor a nürnbergi kötésben lévő sorolta a hiteles korvinák közé (Stock 574). A HAB kéziratárosa (Heinemann) német kéziratnak tartja ezt a kódexet, teljes joggal. Nincs nyoma, hogy ez valaha is Budán lett volna. Az újonnan megjelent, bővített *Hoffmann Edith-féle Régi magyar bibliofilek* című kötetben írja *Wehli Tünde*: „...a Vitéznek szóló ajánlást tartalmazó krakkói és a wolfenbütteli Regiomontanus-kézirat összekeveredett...”, ezért nehéz megállapítani, hogy valójában melyik is lehetett Vitézé.” A Krakkóban őrzött példány azonban magyar reneszánsz kötésben van. A kötés tehát egyértelműen eldönti ezt a kérdést.

A korvina kötések

A korvina kódexek egyik meghatározó ismérve a kötés. A 216 hiteles korvina közül 43 van *Mátyás* számára készített aranyozott bőrkötésben. Ezeknek a jellegzetes korvina kötéseknek a többsége hangsúlyozott középdíszes szerkezetű: a középdísz lehet négykaréj, kör, csillag, négykaréj-variációk. Nincs két egyforma korvina kötés.

Okleveles adatunk a korvina kódexek bekötéséről nincs. A kérdés az, hogy hol, mikor és ki készítette ezeket a pompás kötések. Válaszért magukat a kötések kell vallatónak fogunk. – A kódexek vizsgálata mutatja, hogy maguk a kéziratok különböző helyekről és különböző korszakokból származnak, kötésük viszont egységes. Ebből logikusan következik, hogy ezeket ugyanazon a helyen kötötték be. Minthogy Mátyás király könyvbeszerzéseiről, scriptóriumáról és fényes könyvtáráról maradtak fenn írásos adatok, nem túlzott feltételezés, hogy könyvkötő műhely is volt a budai várban. Sajnos, még mindig nem készült el a Mátyás király számára bekötött aranyozott reneszánsz kötések teljes bélyegzőtáblázata, amely mutatná a könyvkötő műhely szerszámkészletét. Ez a legközelebbi feladat, mely reményeink szerint a közeljövőben elvégezhető. Külön vizsgálat tárgyát képezik azok az eredeti kötésben fennmaradt korvinák, amelyekről Mátyás címerét kivakarták vagy felülbélyegezték. Az Országos Széchényi Könyvtárban, ahol ma a legtöbb korvinát őrzik, és az Országos Nemzeti Könyvtárban is, amely a második helyen áll a világon az ott őrzött korvinák számát tekintve, van erre példa (OSZK: Quintilianus-korvina, Clmae 414, ill. ÖNB: Lucretius-korvina, Cod. 170).

Éppen a bécsi *Lucretius-korvina* vezet át e jellegzetes kötések készítése idejének kérdéséhez. A Lucretius-korvina az egyetlen, amelynek előtábláján a középdísz két oldalán, fölül, szétválasztva évszám látható: 14-81 vagy 14-51. A harmadik számjegy ugyanis bizonytalan, és Mátyás király életkorát figyelembe véve értelmezik 8-nak. Kutatásaim során egyértelműen kiderült, hogy ennek a korvinának, bár eredeti a kötése, a datálása utólagos hamisítvány. A dátum valószínűleg 1525-ből való, vagyis kb. negyven évvel későbbi, mint a tényleges bekötés ideje, s a neves bécsi humanista, *Johannes Alexander Brassicanus* csináltatta, aki más korvinák mellett ezt is eltulajdonította. Ő predatálta a Lucretius-korvinát 1451-re. A Mátyásnak készült aranyozott korvina kötések kb.

1485–1490 között készültek, *Tadeo Ugoletto* könyvtárosi működése idején.

A német könyvészeti irodalom és egyik-másik művészettörténeti lexikon, továbbá több angol szakkönyv tudni véli, hogy Mátyásnak volt egy *Lucas Coronensis* nevű könyvkötője Budán. Sajnos, ez sorozatos félremagyarázás eredménye. Valóban volt egy ilyen nevű könyvkötő az 1510-es években Budán, de ő működési idejét tekintve nem dolgozhatott Mátyás királynak. Eddig annyit tudunk biztosan kijelenteni, hogy aki ezeknek a fényes királyi könyvkötéseknek a mestere volt, annak olasz volt az anyanyelve. Vagyis egy Budán tevékenykedő, a király szolgálatában álló olasz mester a könyvkötője Mátyás korvináinak. Erre az eredményre egyrészt a kódexek feliratának filológiai vizsgálatával, másrészt *Lucas Coronensis* könyvkötéseinek alapos elemzésével jutottam. Minderről előadásokban, továbbá magyar és idegen nyelvű tanulmányokban már beszámoltam, de az egész korvina-kérdés mindenre kiterjedő feldolgozása még hátra van.

II. Ulászló-kori korvinák

A korvina kötések kérdésének tisztázásakor a legelső dolog, hogy határozottan különbséget kell tenni a Mátyás számára és az őt követő *II. Ulászló* számára készített aranyozott bőrkötések között. Maguk a kötések könnyen megkülönböztethetők, mert *Ulászló* alatt más bélyegzőket használtak a könyvek kötésének díszítésénél, és e kötések kompozíciója is más. Ekkor tehát egy másik könyvkötő működött a királyi udvarban. Bár a *Bibliotheca Corviniana*, azaz a királyi könyvtár *II. Ulászló* és utódja, *II. Lajos* király alatt is még fennállt, és a mohácsi vészt követően pusztult el, az állományába tartozó kódexeket és könyveket egységesen korvinának nevezik. Ha viszont „korvina kötésekről” beszélünk, mindenki a Mátyás királynak készült aranyozott kötésekre gondol, holott van „*Ulászló-kori korvina*” is. Ezért meg kell különböztetni, hogy Mátyás vagy *II. Ulászló*-kori aranyozott kötetet látunk, vizsgálunk vagy tárgyalunk-e, különben komoly félreértés és adott esetben anakronizmus keletkezik. Sajnos még szakemberek sem tesznek mindig különbséget.

Az eddigiekben szoltunk a korai kiadói kötésekről, érzékeltettük, hogy egy szerző olvasottságát miként mutathatják műveinek különböző kötése, rávilágítottunk arra, hogy a magyar könyvkötéstörténet egyik csúcspontját jelentő korvinák körül is mennyi a tisztázatlan kérdés. Eddig gótikus és reneszánsz stílusban díszített kötésekről beszéltünk. A könyvkötőművészet azonban ma is él, elsősorban nyugaton, és e körül is vannak vitatott – vagy vitatható – megállapítások. A 20. századi könyvkötőművészet elsősorban a bibliofília körébe tartozik, a könyvkötéstörténetnek csak egy mellékfejezete.

A könyvkötőművészet kérdése

A művészet szó hallatán művészi kivitelezésre, a kötések esetében feltétlenül díszítésre gondolunk. A könyvkötéskutatás azonban nem szorítkozik csak a díszített kötések vizsgálatára. Mielőtt azonban rátérnénk a díszítés nélküli, vagy csak a gerincükön díszített kötésekre, továbbá a pergamen kódextöredékekbe kötött könyvekre, vissza kell nyarodnunk a könyvkötőművészet fogalmához.

A könyvkötések a mai könyvforma kialakulásától fogva követték a képzőművészeti stílusokat. A korai középkor első századában, a 6. században megalakult az első szerzetesrend, a bencéseké. A mai könyvforma ez időre alakult ki teljesen és vált általánossá. Az írásbeliség hosszú évszázadokra az egyházhoz, a papsághoz és szerzetesrendekhez kötődött. Kezdetben igen kevés könyv volt, s ezek is nagy többségükben szerzőkönyvek voltak, misekönyvek, lectionariumok, psalteriumok stb., néhány legendárium és grammatikakönyv. A szerzőkönyveket tartalmuknál fogva is különleges tisztelet övezte, s ezt általában díszes kötésükkel is kifejezésre juttatták. E korai kötések arany-ezüst lemezekkel borított, drágakövekkel, gyöngyökkel, zománcsal, elefántcsont-faragással díszített dísz-

kötések (németül Prachteinband) voltak. Ezeket felhasználta anyaguknál és értéküknél fogva ma is vagy könyvtárak pánceszekrényeiben, vagy templomi kincstárakban őrzik. Bár a könyvkötés történetének egyik első fejezetét alkotják, nem tartoznak szorosan a kötéskutatás tárgykörébe. E kötések elkészítése, illetve díszítése nem is a könyvkötő feladata, hanem az ötvösé. A kötéskutatás elsősorban a pergamen-, a bőr- és textilkötésekkel foglalkozik.

Századunk könyvkötőművészei közül nem mindenki tartja művészinak a történeti kötések, így például a magyar származású, Hollandiában élő könyvkötőművész, *Szirmai János Sándor* sem. Kötéseiből 1986–1987-ben nyílt időszakos kiállítás az OSZK-ban, amelyhez csatlakozott egy történeti kötéskiállítás is. Tény, hogy a történeti kötések évszázadai alatt nem törődtek a könyvkötők azzal, hogy a kötés bármit is eláruljon a könyv tartalmáról. A császárok életéről szóló könyv ugyanolyan gótikus vagy reneszánsz kötéskapott, mint a szakácskönyv, sőt adott esetben *Kálvin János* művét Wittenbergben *Luther* és *Melanchthon* portréját ábrázoló lemezdiszes bőrkötésbe kötötték. A díszes, olykor túl díszes aranyozott barokk kötések is egyformán borítanak vallásos tárgyú vagy csillagászati kérdéseket taglaló műveket. A 19. század második felétől kezdenek a könyvkötők önmagukkal szemben is olyan igénnyel fellépni, hogy ők „könyvkötő-művészek”, s ennek megfelelően tudatosan törekedni arra, hogy ne egyszerűen egy könyvkötést, hanem *alkotást* hozzanak létre. Ez általában azt eredményezi, hogy a tervező könyvkötőművész a maga eszközeivel újrafogalmazza azt a témát, amely a könyvé is. A modern művészi könyvkötések általában összefüggenek a könyv tartalmával, amelyet borítanak.

A 18–19. századi könyvkötőművészet

A barokk korában egyébként nemcsak a gazdagon aranyozott és bőrmozaias kötések divatja érkezett el, hanem a 18. századi felvilágosodás a magánkönyvtárak divatját is magával hozta. Uralkodók, főpapok és egy-egy országban a kincstárnok (pl. a híres Grolier) vagyont érő könyvtára mellett ekkor már a nemesség minden rétege és a módosabb városi polgárság is gyűjtött könyveket. (Az értelmiségnek, tudósoknak, tanároknak mindig voltak könyvei.) Érdekes, hogy az értelmiség csoportjaiban a bibliofília, tehát a könyveknél a külső-belső szépség mint vagyontárgy értékelése, a jogászokra és orvosokra jellemző. Példának a bécsi orvost, *Ratzenbergert* (meghalt 1537-ben) hozom fel. A 18. században minden valamire való kúrián kellett építeni könyvtárszobát is, nagyobb kastélyokban, palotákban pedig teremkönyvtárat. A falak mentén húzódó könyvespolcokon már nem érvényesültek a sűrű sorokban felállított könyvek szép kötései (a középkori könyvtárakban feküdtek a pultokon a könyvek, s még oda is voltak sokszor láncolva), s a könyvek elő- és háttáblájáról egyre inkább csupán a gerincmezőkre korlátozódott a díszítés. Viszont szélesebb körben elterjedtek a márványozott bőrkötések, ami elsősorban csak a könyvkötőbőrök rosszabb minőségét volt hivatva takarni, s a kötéstáblákra gyakran a tulajdonos címere, superexlibrise került.

A 19. század elejére a kötéseken is a klasszicizmus jut kifejezésre, majd a század második felére itt is a historizmus eszközeivel élnek, éppúgy mint például az építészetben. Megszületnek a neoromán, neogótikus és neoreneszánsz kötések, amelyek között vannak nagyon szépek és értékesek is, de olykor csak ingerlő és sikertelen utánzatok. Létjogosultságot nyer az iparművészet, létrejönnek az első iparművészeti múzeumok (az első a londoni South Kensington Museum), s ezek tudatosan gyűjtik a könyvkötéseket is.

Töredékkutatás

Elég jelentős azoknak a régi könyveknek a száma, amelyek pergamen kódexlapba, sőt olykor nyomtatott papírlapba, azaz kódex-, illetve nyomtatványtöredékbe vannak kötve.

A könyvek kötéseként megőrzött kódextöredékek vizsgálatával, meghatározásával a budapesti 'Fragmenta codicum' csoport kodikológusai foglalkoznak. De a könyvkötéseket kutató szakembereknek is figyelmet kell fordítani ezekre a művelődéstörténeti szempontból nagyon fontos kötésekre. A kódex- vagy ősnymtatványlap-töredék ugyanis értéke sebb lehet, mint maga a könyv, amelyet borít. Egy-egy példát hozok fel szemléltetésül.

Még Mátyás király bízta meg *Antonio Bonfini*t, hogy írjon összefoglalót a magyar történelemről. A művet *Rerum Hungaricarum decades* címen ismeri az utókor. (Nemrég jelent meg *Kulcsár Péter* fordításában.) Bonfini 1488-ban látott hozzá a munkához, de csak II. Ulászló alatt, 1497-ben fejezte be. A királyi könyvtár számára, pergamenlapokra másolt példányból ma mindössze három lapot ismerünk, s ezek könyvkötésből vagy kötés-ként maradtak fenn (vö. OSZK: Clmae 434). A 16–17. században ugyanis olcsó könyvkötőanyagként használták azoknak a – feleslegesnek ítélt – pergamen kódexeknek a lapjait, amelyeket azóta úgyis kinyomtatnak, vagy megsemmisíteni szántak, például protestáns országokban vagy országrészekben a katolikus szerkönyveket. Mint *Madas Edit* írja (MKSz 1993. 3. sz.), egy-egy aktualitását veszített, vagy sérülés, vagy a sok használat folytán használhatatlanná vált pergamen kézirat vagy pergamenre nyomtatott könyv lapjainak története egy-egy könyvkötő műhelyben ért véget.

Az első Európában nyomtatott könyv a Gutenberg-féle 42-soros Biblia. A második a 36-soros Biblia. Mindkettő egy részét pergamenre nyomtatták. A 36-soros Bibliából teljes, vagy majdnem teljes példányok csak papírra nyomtatva maradtak fenn, viszont a belőle származó töredékek mind pergamenlapok, s kivétel nélkül mindegyik könyvkötésként élte túl az évszázadok viharait. (Itt jegyzem meg, hogy sem a B 42-ből, sem a B 36-ból nincs Magyarországon példány, viszont a B 42-ből származó, az OSZK-ban őrzött fél lapnyi töredéket is könyvről fejtették le mint könyvkötést.) Alig néhány éve, hogy egy posztgraduális képzésen részt vevő tanítványom hozott egy nyolcadrét méretű könyvet, amelyet nagyon elpiszkolódott, nyomtatott pergamenlap-töredék borított. A könyv maga három egybekötött művet tartalmazott, *Schultingius* és *Schonaeus* iskoladrámáit, amelyeket Kölnben nyomtatnak 1602-ben és 1603-ban. A könyv kötéséről nagyon hamar megállapítottam, hogy az a 36-soros Biblia egy pergamenre nyomtatott példányából egy féllapnyi töredék. A bizonyítás tartott sokáig, mert teljes B 36-példány legközelebb Bécsben található. 1994-ben Münchenben a Zisska és Kistner antikvárium aukciós katalógusában 404-es tételszámon egy teljes pergamen lapnyi, bár körbevágott, 36-soros *Biblia-lapot* kínáltak eladásra. A kikiáltási ára 35 000 német márka volt. Ebből lehet a ma Sopronban őrzött, s egykor latin nyelvű iskoladrámákat borító féllapnyi B 36 töredék értékére következtetni.

Az első Európában nyomtatott könyv a Gutenberg-féle 42-soros Biblia. A második a 36-soros Biblia. Mindkettő egy részét pergamenre nyomtatták.

A 36-soros Bibliából teljes, vagy majdnem teljes példányok csak papírra nyomtatva maradtak fenn, viszont a belőle származó töredékek mind pergamenlapok, s kivétel nélkül mindegyik könyvkötésként élte túl az évszázadok viharait.

Régi könyvek köttetése, restaurálása

Az eddig elmondottakból következik, hogy akár több száz éves, díszített, akár hitványnak látszó, s ideiglenesnek szánt nyomtatvány- vagy kódextöredékes könyvkötéssel találkozunk, értékkel állunk szemben. Ezzel mind a könyvtárosnak, mind a kutatónak, mind pedig a restaurátornak tisztában kell lennie. Különösen nagy felelősség hárul a res-

taurátorokra. Ha egy régi könyvet vagy kéziratot kell restaurálni, semmit sem szabad levágni vagy eldobni a régi kötésből és könyvből. Ha az oromszegőt le kell fejteni és újat varrni, a régít akkor is külön tárolva meg kell őrizni. Ha csak egy kis darab maradt meg egy díszített bőrkötésből, azt is vissza kell tenni a restaurált könyvre. A kéziratot vagy nyomtatott pergamentöredéket a könyvről lefejtve, nem szoktuk visszatettni a könyvre, hanem az azzal foglalkozó szakember igyekszik meghatározni, és külön könyvtári egységként tároljuk, persze, feltüntetve az eredetét. A könyv előtörténetének ezek mind fontos tanúi, s külön-külön értéket képviselnek.

A cél az, hogy az összetartozó töredékek legalábbis virtuálisan egymáshoz kerüljenek, amire a számítógépes feldolgozás és nyilvántartás kínál lehetőséget. Természetesen a történeti kötések díszítőmotívumainak, egyesbélyegzőinek, görgetőinek és lemezdiszszineinek repertóriumát is szeretnénk összegyűjteni, számítógépre vinni, és majd a hazai és külföldi kutatók számára hozzáférhetővé tenni. Ez a munka nagyrészt már a fiatal, most még tanuló generációra vár.

Irodalom

- CSAPODI CSABA: *The Corvinian Library. History and Stock*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1973.
- DUNCAN, ALASTAIR–BARTHA, GEORGES DE: *Art nouveau and art deco bookbindings. The French Masterpieces 1880–1940*. London 1989.
- HAEBLER, KONRAD: *Rollen- und Plattenstempel des XVI. Jahrhunderts. Unter Mitwirkung von Ilse Schunke. 1–2. (2. Ed.- Reprint)* Wiesbaden 1968.
- Sz. KOROKNAY ÉVA: *Magyar reneszánsz könyvkötések. Kolostori és polgári műhelyek*. = Művészettörténeti füzetek 6., Bp. 1973.
- KYRISS, ERNST: *Verzierte gotische Einbände im alten deutschen Sprachgebiet. 1–4*. Stuttgart 1951–1958.
- MAZAL, OTTO: *Einbandkunde. Die Geschichte des Bucheinbandes*. = *Elemente des Buch- und Bibliothekswesens*, Bd. 16. Wiesbaden 1997.
- MAZAL, OTTO: *Europäische Einbandkunst aus Mittelalter und Neuzeit*. Graz 1970. – 2. verkürzte und verkleinerte Auflage: Graz 1990.
- NEEDHAM, PAUL: *Twelve Centuries of Bookbindings: 400–1600*. New York-London 1979.
- ROZSONDAI MARIANNE: *A könyvkötés művészete*. Corvina, Bp. 1983.
- ROZSONDAI MARIANNE: *Anton Koberger működése és a Koberger-kötések problémája*. = *Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae* 6(81). Bp. 1978. 148 p. 75 t.
- ROZSONDAI MARIANNE: *Temesvári Pelbárt népszerűsége Európában. Miről vallanak a könyvkötések?* Magyar Könyvszemle 1984. 4. sz., 300–319. old.
- ROZSONDAI MARIANNE: *A 36 soros Biblia és egy Sopronban előkerült töredéke*. Magyar Könyvszemle 1994. 3. sz., 295–302. old.
- SCHMIDT-KÜNSEMÜLLER, FRIEDRICH-ADOLF: *Bibliographie zur Geschichte der Einbandkunst von den Anfängen bis 1985*. Wiesbaden 1987.
- SCHMIDT-KÜNSEMÜLLER, FRIEDRICH-ADOLF: *Corpus der gotischen Lederschnitteinbände aus dem deutschen Sprachgebiet*. Stuttgart 1980.
- SCHMIDT-KÜNSEMÜLLER, FRIEDRICH-ADOLF: *Die abendländischen romanischen Blindstempelinbände*. Stuttgart 1985.
- SCHUNKE, ILSE: *Die Schwenke-Sammlung gotischer Stempel- und Einbanddurchreibungen*. Bd. 1.: I. Einzelstempel. Berlin 1979. – Fortgeführt von KONRAD VON RABENAU: Bd. 2.: II. Werkstätten. Berlin 1996. (Beiträge zur Inkunabelkunde, dritte Folge 7, bzw. 10.)
- STEENBOCK, FRAUKE: *Der kirchliche Prachteinband im frühen Mittelalter von den Anfängen bis zum Beginn der Gotik*. Berlin 1965.
- SZIRMAI JÁNOS SÁNDOR: *Korunk könyvkötésművészete történelmi megvilágításban*. Magyar Könyvszemle, 1985. 1. sz., 32–47. old.